

Тема 2. Міжнародна економічна діяльність. Середовище міжнародної економічної діяльності.

1. Поглиблення інтернаціоналізації господарської діяльності. Основні напрями міжнародної економічної діяльності.

Сучасна світова економіка характеризується формуванням транснаціональних економічних структур. У матеріально-матеріальному плані інтенсивно розвиваються відтворювальні структури, розташовані на території ряду держав. З іншого боку, міжнаціональний рух вартісних потоків давно вже лише в малому ступені є відображенням руху товарів і послуг: світові фінансові ринки знайшли автономію від виробничих процесів, і обсяг операцій на цих ринках зростає набагато швидше, ніж обсяг операцій з товарами і нефінансовими послугами.

90-ті роки відзначені тривалим економічним підйомом в більшості країн світу, однією з головних передумов і одночасно найважливішим наслідком якого був інтенсивний процес інтернаціоналізації господарського життя. Зовнішня торгівля росла швидше виробництва, торгівля промисловими виробами - швидше, ніж зовнішньоторговельний оборот в цілому. У свою чергу, міжнародний рух капіталу випереджав зовнішню торгівлю.

Ці тенденції мають порівняно недавнє походження. В кінці XIX - початку XX ст. зростання експорту в більшості динамічно розвивалися країн відставав від зростання виробництва. Передумови інтернаціоналізації господарського життя розвивалися протягом останніх десятиліть. Поглиблення міжнародного поділу

праці змінило характер міжнародної торгівлі, перетворивши її з товарообміну між національними господарствами в рух продукції в рамках єдиного міжнародного виробничого процесу. Технологічно взаємопов'язані підприємства, які беруть участь у випуску єдиного готового продукту, нерідко розташовуються в десятках країн. Зростає інтернаціоналізація капіталу, інвестиційна діяльність великих банків і компаній все більше набуває глобального характеру.

Прискорення цих процесів не можна розглядати як суто економічний феномен. Сприяння якнайшвидшій інтеграції світового господарства, яку в останні роки стали іменувати глобалізацією, є свідомим вибором політичних і економічних еліт найбільш розвинених країн світу. До останнього часу ці еліти поєднували поглиблення і розширення міжнародного співробітництва з безумовним визнанням національного суверенітету, в тому числі в галузі економіки. Для захисту власних економічних інтересів ними використовувалися різні способи, але переважали традиційні інструменти економічної дипломатії. Тепер же стратегія еліт орієнтується на глобалізацію світової економіки за допомогою усунення перешкод на шляху транснаціональної господарської діяльності. Ними було здійснено ряд узгоджених заходів по формуванню єдиного світового господарського простору, заснованого на принципах глобальної конкуренції.

В області світової торгівлі прорив був здійснений Уругвайського раунду ГАТТ (1986 - 1993), на основі рішень якого була створена Всесвітня торгова

організація (1995). Узгоджені заходи щодо лібералізації торгівлі були й в рамках колишньої ГАТТ (1947-1994). Однак тепер, крім зниження митних тарифів, різко звужені можливості країн-учасниць щодо застосування нетарифних обмежень, вжито низку заходів щодо зближення умов господарювання в різних державах.

Принциповим нововведенням стало створення механізму розгляду торговельних спорів, рішення якого є обов'язковими до виконання. При цьому об'єктом спору можуть бути не тільки заходи, які безпосередньо регулюють зовнішню торгівлю, а й заходи внутрішньої економічної політики, що ведуть до дискримінації іноземних товарів і послуг. Новий раунд багатосторонніх торговельних переговорів, можливо, закінчиться укладенням багатосторонньої угоди про іноземні інвестиції, яке буде містити не просто правила поведінки з діючими в країні іноземними інвесторами, а й певний перелік форм і видів інвестування, в здійсненні яких національна держава не має права відмовити нерезидентам.

У валютно-фінансовій сфері потужний імпульс глобалізації дали посилилася потреба в позикових коштах країн з реформованої економікою, прогресуюча лібералізація валютного регулювання.

Передумовою розширення кола конвертованих валют став перехід в 70-і роки до ямайської валютної системи, яка допустила множинність режимів валютного курсу. Режим плаваючого курсу, який став домінувати в світовій практиці, звільнив країну від зобов'язання підтримувати курс валюти на певному рівні. В

результаті значно знизилися вимоги до економічної стабільності держави, що претендує на право вільно обмінювати національну грошову одиницю на іноземні валюти. Одночасно цей режим, посиливши невизначеність щодо майбутнього курсу, змусив учасників міжнародних економічних відносин страхуватися від його коливань і тим самим дав імпульс бурхливому зростанню обсягу операцій на валютних ринках.

При всіх успіхах глобалізації навіть віддалена перспектива створення в світовому масштабі однорідного ринкового простору є малоімовірною. Формування єдиного ринку передбачає вільне переміщення товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Тим часом саме останній фактор виробництва є найменш мобільним. Навіть в рамках національних господарств гнучкість ринку праці істотно відстає від гнучкості інших ринків. Що ж стосується міжнародних міграцій, то додатковими перешкодами на їхньому шляху є мовні та культурні бар'єри. Тією мірою, якою такі міграції все ж відбуваються, їх напрямок визначається культурними і психологічними факторами не в меншій, якщо не більшою мірою, ніж міркуваннями економічної раціональності.

Глобальна система, в якій повна свобода пересування товарів, послуг і капіталу не доповнювалася б мобільністю робочої сили хоча б на рівні, характерному для її мобільності всередині національної держави, з однієї цієї причини була б приречена на кричущі диспропорції. З іншого боку, досягнення подібної мобільності зажадало б не тільки руйнування існуючих державних, етнічних, цивілізаційних спільнот, а й запобігання виникненню будь-яких інших

соціокультурних спільнот, приналежність до яких здатна мотивувати нерациональна (з точки зору класичної економічної теорії) поведінка при виборі місця проживання і роду занять. Платити подібну ціну за раціоналізацію світової економіки людство навряд чи погодиться.

Незважаючи на звуження можливостей національних держав, зберігає актуальність проблема захисту специфічних економічних інтересів населення певних країн і регіонів. Отже, зберігається і об'єкт національної економічної політики. Характер її, однак, істотно трансформується.

Перш за все, укрупнюються суб'єкти політики. Формування єдиного ринку, нездійсненне в глобальному масштабі, реалізується в рамках регіональних угруповань. Якщо забезпечено вільне пересування товарів, послуг, капіталів і робочої сили, вирішальним кроком до скасування автономії національного господарства стає відмова від власної валюти. Наявність або відсутність національної валюти може розглядатися як критерій національного економічного суверенітету.

Далі, зміна структури міжнародних відтворювальних зв'язків, веде до зниження ролі територіальних господарських систем. глобалізація світової економіки з виробничої точки зору виражається в формуванні транснаціональних відтворювальних комплексів (ТВК), які працюють на основі єдиного ритму, заданого транснаціональними технологічними системами. З фінансової точки зору вона проявляється в інтернаціоналізації джерел фінансування як

підприємств, так і державних бюджетів і зростаючому підпорядкуванні такого фінансування загальним законам ринку.

В основі ТВК лежать технологічні системи (ТС), що трактуються як "система знань і методів їх реалізації, що охоплює розробку, виробництво і застосування (використання) певного виду виробів». Технологічна єдність в ряді випадків доповнюється фінансовою і організаційною. Компанії, які контролюють технологічно не пов'язані між собою виробництва (конгломерати), виявили відносно невисоку стійкість. Компанії ж, що об'єднують технологічно пов'язані виробництва різних галузей, зберігають і зміцнюють свої позиції. Важливим феноменом світової економіки останніх десятиліть стала "інтерналізація ринкових трансакцій усередині окремої одиниці, що приймає рішення - транснаціональної корпорації. Прискоренню процесу сприяють: технологічний прогрес, що дозволяє поглиблювати розчленовування виробничого процесу; вдосконалення засобів транспорту; розвиток управлінських технологій, що дозволяє контролювати географічно віддалені виробничі одиниці; розвиток інформаційних технологій, що дозволяє не тільки контролювати транснаціональні виробничі ланцюжки, а й оперативно пристосовувати виробництво до вимог конкретного ринку.

У цих умовах змінюється характер конкуренції. Поглиблення поділу праці, спеціалізація і диференціація виробництв ведуть до подальшого сегментації ринку. Сфера дії традиційних механізмів цінової конкуренції звужується. Чим

вища міра обробки товару, тим більше значення має ступінь його пристосованості до конкретних потреб споживача. Основним методом конкурентної боротьби стає організація і періодична перенастроювання ТС з метою освоєння перспективних ринкових ніш. Тому сучасна корпоративна стратегія включає свідоме вибудовування ТС і базуються на них ТВК - як шляхом створення нових виробництв, так і шляхом включення в свою орбіту вже існуючих підприємств.

Наприклад, на думку деяких американських дослідників, японські компанії за підтримки держави вже підпорядкували своєму контролю ряд великих американських підприємств, маніпулюючи поставками необхідних ключових деталей. Значна частина високотехнологічних компаній Силіконової долини США створена вихідцями з азійських країн, які залучають інвестиції з цих країн. У ролі субпідрядників таких компаній часто виступають підприємства Індії, Малайзії, Тайваню.

Однак на сучасному етапі іноземні партнери розглядаються вже не як "покупці готової продукції" і "постачальники сировини", обрані відповідно до ринкової кон'юнктури, а як учасники виробничого процесу, що протікає в рамках ТВК. Об'єктом регулювання стає вся глобальна система економічних взаємин, пов'язаних з інтересами господарюючих суб'єктів, які діють на національній території.

Національні держави і економічні союзи зберігають в своєму розпорядженні такі інструменти регулювання, як податкова, бюджетна, валютна та, в певних

межах, митна політика, а також технологічна політика. Сфера дії цих інструментів останнім часом виявляє тенденцію до скорочення. Розширення міжнародного виробництва, формування глобальних ТС виводять ряд товарів зі сфери дії митного регулювання. Можливості довільного використання технічних стандартів в економічних цілях також звужилися після вступу в силу Угоди про технічні бар'єри в торгівлі. Приймається ряд заходів щодо усунення торгових перешкод, що викликаються розбіжностями в стандартах.

Нові умови конкуренції, однак, відкривають нові сфери застосування специфічних інструментів підтримки національних економічних структур (в тому числі і в їх транснаціональній діяльності). Конкурентна боротьба на світовому ринку сьогодні включає:

- боротьбу інвесторів за організуючу роль в процесі формування транснаціональної ТЗ, яка може лягти в основу ТВК;
- боротьбу між ТВК за освоєння ринкових ніш, потенційно привабливих для виробництв, інтегрованих в дану систему;
- боротьбу за залучення фінансових ресурсів для функціонування і розширення відповідного ТВК, при збереженні фінансової стійкості і контролю стратегічного інвестора.

Здатність організувати ТС і зайняти ринкову нішу в ряді випадків залежить від ефективного використання обставин, які стримують доступ конкурентів на

ринок. Тому навіть обмежене застосування інструментів державного регулювання здатне вплинути на процес формування таких систем.

2. Середовище розвитку міжнародної економічної діяльності

Існування, функціонування і розвиток будь-якого природного (фізичного, біологічного, хімічного чи суспільного) явища залежить як від внутрішньої будови, внутрішньої статури, внутрішніх рушійних сил, так і від умов, які впливають на це явище ззовні. Середовище МЕД може бути визначене як система умов і факторів існування міжнародних економічних зв'язків. Таке середовище схематично можна розділити на внутрішнє і зовнішнє середовище.

Внутрішнє середовище МЕД — це внутрішня будова системи міжнародних економічних відносин разом з її внутрішніми законами існування, функціонування й розвитку

Зовнішнє середовище МЕД — це зовнішні відносно суб'єктів міжнародних економічних відносин умови реалізації форм і видів різних рівнів МЕН. Це саме визначення може мати ще й такий вигляд: зовнішнє середовище МЕД — це система зовнішніх умов, у яких розвиваються міжнародні економічні відносини, та система факторів, які впливають на поведінку суб'єктів МЕД. І зовнішнє, і внутрішнє середовища мають власний поділ на окремі частини, кожна з яких має своєрідний конкретніший вплив на існування та розвиток міжнародних економічних відносин.

Внутрішнє середовище системи МЕНД, тобто її внутрішня будова, може бути представлена як набір таких елементів:

-зовнішньоекономічна діяльність країн та їхніх суб'єктів;

-управління міжнародними економічними процесами;

-регулювання міжнародних економічних відносин;

-форми і види МЕНД;

-внутрішні закони функціонування системи міжнародних економічних відносин, тобто це явища і процеси, що відбуваються у світовій економіці і мають чітко виражений причинно-наслідковий характер.

Зовнішнє середовище МЕНД поділяється за двома критеріями – за сферами впливу і за безпосередністю впливу дії.

За сферами впливу середовище МЕНД, що діє ззовні, ділиться на чотири квадранти:

-природно-географічне середовище;

-політико-правове середовище;

-економічне середовище;

-соціально-культурне середовище.

За безпосередністю впливу дії – на:

-умови й фактори прямої (безпосередньої) дії;

-умови й фактори непрямой (посередньої) дії.

Загалом усі фактори й умови впливають на функціонування та розвиток МЕД або безпосередньо, або через інші фактори. Фактори безпосереднього впливу є своєрідним навколишнім середовищем МЕД, без якого остання не може існувати. Наприклад, міжнародні організації, міжнародні правові норми, торговельні представництва, банківські установи, транспортні мережі і засоби, комунікаційні мережі і засоби і т. д. Але усе це входить до інфраструктури, а отже, навколишнє середовище МЕД як система факторів безпосереднього впливу на існування та розвиток МЕД є інфраструктурою МЕ відносин.

Слід зазначити, що всі елементи інфраструктури МЕН настільки переплетені між собою, що їх важко чітко поділити на сфери впливу. Нелегко й визначити межу, де закінчується система міжнародних економічних відносин, тобто внутрішнє середовище, і де починається така інфраструктура МЕН як навколишнє середовище. Ще важче помітити межу між факторами безпосереднього та посереднього впливу.